

ВИТОКИ МЕДИЧНОЇ СПРАВИ В МІСТІ МЕЖИРІЧ БИСТРИЦЬ

М.І. Дземан

Науково-виробничий центр ТОВ «ЕРБІС», ПП «Лабораторія ЕРБІС», м. Київ

До 94-річчя
з дня народження
галицького професора-інтерніста
Бережницького Мирослава Миколайовича

Резюме. У публікації висвітлюється європейський контекст витоків медичної справи в місті межиріччя Бистриць. Розглянуто пов'язані із цим події другої половини XVII та першої половини XIX сторіччя. Викладене переконливо засвідчує, що в Івано-Франківську медична справа як така згідно сучасних уявлень заснована в період діяльності Королівства Галичини та Володимирії в складі Австрійської імперії. Засади здійсненої медичної реформи були розроблені та здійснені знаменитими вихованцями Лейденської медичної школи докторами медицини Ван Світенном та Де-Гаєном.

Ключові слова: історичний дискурс, медична справа, європейський контекст, місто межиріччя Бистриць, Станіславів, Станіслав, Івано-Франківськ, Королівство Галичини та Володимирії, Австрійська імперія, Лейденська медична школа, медична реформа.

Origins of the medical profession in Ivano-Frankivsk

Dzeman M.I.

Scientific and production center "ERBIS"; "Laboratory ERBIS", Kyiv

Abstract: the article discusses European context of the origins of medical profession in Ivano-Frankivsk. Specifically, the time period of the second half of the 17th and the first half of the 19th centuries is reviewed. The article convincingly proves that modern form of the medical profession in Ivano-Frankivsk has been established during the existence of the Kingdom of Galicia and Lodomeria which has been part of the Austrian Empire. The principles of the reform of medical profession implemented in Ivano-Frankivsk have been developed by the famous representatives of the Leiden School of Medicine, doctors Van Swieten and de Haen.

Keywords: historical discourse, medical profession, European context, Bystrytsia rivers, Stanislaviv, Stanislav, Ivano-Frankivsk, the Kingdom of Galicia and Lodomeria, the Austrian Empire, the Leiden School of Medicine, Medical Profession Reform.

УДК:4.61(477.86)

DOI: 10.31793/2709-7404.2023.1.67

© М.І. Дземан

Українська медицина має прадавню історію та глибоку традицію. Інтегруючи на базисі емпіричних пізнань праукраїнських етносів Карпатської Горватії-Русі (держава Само, Біла Хорватія, Нітранське князівство) та Русі кращі надбання народів Європи та Азії, вона стала спадкоємницею й медичних пізнань Стародавнього світу та монастирської медицини Візантії. У Стародавню добу та Середньовіччя на теренах України відбулось становлення чотирьох різновидів медицини — давньоязичницької, монастирської, світсько-ремісничної та козацької [1, 2]. Однак трагічна втрата державності виключила можливість заснування на українських теренах належних національних просвітницьких та організаційно-наукових інституцій. Це унеможливило становлення на науковому підґрунті багатого досвіду пізнання українцями світобуття. Та медична справа це одна із критично обов'язкових складових буття людства, і вона супроводжує наш поступ за будь-яких обставин. Тож давайте зробимо спробу дати відповідь на питання щодо витоків медичної справи в її сучасному розумінні в місті-перлині Підгір'я Карпат у межиріччі Бистриць.

В Івано-Франківську медична справа як така згідно із сучасними уявленнями нараховує понад три століття. Щодо цього дослідники-краєзнавці посилаються на історичні документи, які свідчать, що вже в 1709 році серед 48 станіславівських ремісників було двоє аптекарів [3, 4]. Традиційно в ієрархії середньовічного міста такі фахівці посідали важливе місце, користувались повагою та шанобливим ставленням співгромадян. Давні аптекарі одночасно практикували як лікарі і як фармацевти. Станіславів¹ був класичним середньовічним містом із статусом магдебурзького права із 7 травня 1662 року. Та можливості провадити навчання аптекарів у ньому не було. У ті часи підготовка аптекарів складалася з двох ступенів навчання: учня і підмайстра (помічника аптекаря). Щоб здобути звання аптекаря, крім практичних навичок, набутих в аптеці, і складання іспиту, помічник аптекаря з наших теренів мав обов'язково також пройти теоретичну підготовку у фармацевтичній школі Ягеллонського університету в Кракові. Тільки тоді він отримував звання асистента (провізора) і право заміщення посади аптекаря-власника. Здобуття титула магістра фармації вимагало вже декількох

років практики і складання магістерського іспиту при університеті. На превеликий жаль, спроба заснувати в XVII сторіччі Станіславівську академію так і не була звершена [5, 6]. Відкрита в місті межиріччя Бистриць у 1669 році публічна школа припинила своє існування у вересні 1716 року, так і не набувши офіційно статусу філії Краківського університету [6, 7]. Щоправда, у ній все ж було підготовлено відповідно до програми західноєвропейської школи такого типу близько двох сотень спудеїв [6]. Але на цьому все і закінчилось. Публічну школу було переформатовано в єзуїтську (п'ятикласну) колегію [7, 8]. Однак заради об'єктивності відзначимо успіх звернення через сторіччя добродійного проекту Станіславівської академії як торжества історичної справедливості. Пройшовши непростий шлях трансформації освітніх закладів різного гатунку [9] — публічної школи із намаганням отримати статус філії Краківського університету, єзуїтської колегії, австрійської та польської гімназій, совітської середньої школи — стародавня мурована будівля Станіславівської академії 1744 року все-таки стала храмом академічної науки [8-10]. Сьогодні це морфологічний корпус Івано-Франківського національного медичного університету [8-10]. Забудова належить до пам'яток архітектури національного значення. Знаходиться ця епохальна будівля на площі, що, за влучним висловлюванням шановного краєзнавця-вченого Володимира Полека, є духовно-культурним центром Івано-Франківська [11]. З 29 липня 1990 року ця площа носить символічну назву майдану Андрея Шептицького. Саме в лабораторіях морфологічного корпусу і провадив свої оригінальні дослідження молодий галицький інтерніст Мирослав Бережницький [12]. Власне результати проведених досліджень у стінах стародавньої Станіславівської академії і дозволили йому сформулювати концепцію адаптаціогенезу хронічного легеневого серця [13]. Зрештою серед вихованців освітніх закладів, що працювали в цій сакральній будівлі міста межиріччя Бистриць у різні часи, когорта славних імен. І дуже добре, що з 1983 року, ліворуч від головного входу, маємо меморіальну дошку з їх частковим переліком. Звичайно, у сьогодення вона потребує подальшого суттєвого розширення.

Розглядаючи дискурс медичної справи в місті межиріччя Бистриць, зазначимо, що з 1721 року в структурі єзуїтської школи Станіславова числилась вже й аптека [3, 11]. Дослідники зазначають, що наразі важко

¹ Залежно від часового періоду, про який буде йтися, вживатиметься офіційна назва міста межиріччя Бистриць того періоду: 1662-1772, 1920-1939 роки — Станіславів, 1772-1918, 1918-1920; 1939-1962 роки — Станіслав.

Печатка Станиславівського колегіуму

Печатка гімназії з 1823 р.

[<https://karpaty.life/uploads/ivano-frankivsk/ivano-frankivsk-majdan-sheptytskoho.jpg>]

Печатка Станиславівської гімназії. Середина XIX ст.

Гімназійна печатка з 1919 р. [9]

Духовно-культурний центр Івано-Франківська майдан Андрія Шептицького крізь сторіччя

встановити, «чи була вона загальнодоступною, чи суто корпоративним закладом» [14]. Перший відомий станиславівський лікар італієць Петро Петаччо був придворним ескулапом родини магнатів Потоцьких [4].

А першим лікувальним закладом стародавнього Станиславова можна вважати споруджений у 1737 році шпиталь-притулок для старців та калік [8, 15, 16]. Збудований він був коштом уродженця Княгинина, старшого сина другого придворного архітектора магнатів Потоцьких («вітчима станиславівської фортеці») Павла Беное [15, 16]. Проте ідея та перша спроба закласти шпиталь у Станиславові

належать дружині А. Потоцького панні Анні (з роду шляхти герба Драго-Сас Рисінських) [17]. Вона ще в 1666 році заснувала братство святої Анни та на свої пожертви забезпечила надання допомоги нужденним у притулку-шпиталі при костелі [17]. Однак до 1737 року він не мав постійного приміщення. Також потрібно розуміти, що навіть отримавши власне приміщення, цей шпиталь-притулок мало нагадував лікарню згідно із сучасними уявленнями. Здебільшого там доживали свій вік відставні вояки станиславівського гарнізону. Будівля цього добродійного шпиталю збереглась до наших днів і знаходиться за адресою вул. Галицька, 14.

Наприкінці XVIII — початку XIX сторіч на Прикарпатті розпочалися дієві процеси інтеграції краю в європейський контекст розвитку медичної галузі [18, 19]. Власне інтеграції, бо історичний перебіг подій на теренах Підгір'я Карпат був єдиним із загальноукраїнським контекстом і зовсім не сприяв заснуванню наукових організаційно-методологічних навчальних медичних центрів. А без таких не могло бути й мови про логічне перетікання та засвоєння на науковому підґрунті акумульованого в українській народній медицині тисячолітнього масиву емпіричних медичних пізнань багатьох етносів наших теренів. Щоправда, як бачимо на прикладі проекту Станіславської академії, протягом сторіч спроби заснувати на українських землях освітньо-наукові центри та забезпечити їх належне функціонування настійно здійснювались. Вони мають свою звитяжну історію і чекають на своє подальше

Подвійний портрет Андрія Потоцького, гетьмана польного коронного та його дружини Анни з дому Рисінських [17]

Меценат першого в місті шпиталю-притулку станиславівський шляхтич Павло Беное

Будівля шпиталю-притулку середньовічного Станиславова в сьогодення на вул. Галицькій, 14

ретельне дослідження. А загалом об'єктивні реалії та перебіг подій, пов'язаних із заснуванням українських освітньо-наукових центрів, коротко були такими.

Протягом XIII-XVIII століть наші терени є надійним щитом Європи на сході. Українці самовіддано захищали європейський простір від золотоординської та московської експансії. Трагізм нашого становища полягав у тому, що ми одночасно потерпали як від постійних спроб ординської та московської експансії, так і латинізації та полонізації. Тож за таких умов у заснованих на наших історично-етнічних землях Острозькій — у 1576-му, Замойській — у 1593 році та в 1615 Києво-Могилянській академіях (а остання є правонаступницею Київської Академії, започаткованої ще Ярославом Мудрим у 1037 році) відкриття медичних факультетів так і не було здійснено. В Острозькій та Києво-Могилянській академії тільки певний час короткочасно функціонували так звані медичні класи. Відтак ці академії так і не набули статусу середньовічних університетів. Тож можливість готувати на українських теренах дипломованих фахівців із медичної справи була відсутньою.

Тим часом в безпечній від золотоординської та московської експансії звиятою «українського щита» Західній та Центральній Європі успішно засновувались і творчо розвивались освітньо-наукові інституції. На вимогу часу в ній починають відкриватися університети. Перші з них — в Італії. Деякі дослідники вважають за найдавніший університет Європи засновану ще в IX сторіччі вищу медичну школу в італійському місті Салерно [20]. Її фахівцями було складено багато медичних трактатів, серед яких і перший європейський «Антидотарій» із рецептами, способами дії ліків та їхнього застосування [21]. Успіху школи в Салерно сприяло гармонійне поєднання медичного знання з різних культур: грецької, арабської, західноєвропейської. Однак офіційного статусу університету ця медична школа так і не отримала. У 1158 році з юридичної школи утворився найстаріший Болонський університет, пізніше — у Падуї (1222), Неаполі (1224), Римі (1303). Дещо пізніше виникли перші університети у Франції (Паризький, 1200 р.) та Англії (Оксфордський, 1167 р., Кембріджський, 1229 р.). Протягом XIII-XVI століть усе нові університети зароджуватимуться по всій Європі. Перші слов'янські університети засновані в Празі (Карлів університет, 1348 р.) і Кракові (Ягеллонський університет, 1364 р.). Не набагато пізніше були відкриті й перші німецькі університети — Гейдельберзький

Медична школа в Салерно, зображена в Каноні медичних наук Авіценни [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ScuolaMedicaMiniatura.jpg]

Гравюра, на якій зображено лікарів і пацієнтів Салернської школи XI-XII століття [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Scuola_medica_2.jpg]

(1385) і Кельнський (1388). Зазначимо, що наявність медичного факультету в університеті була обов'язковою. І саме вони стали в XVII-XVIII сторіччях плацдармом для проведення реформування всієї медичної галузі в Європі.

Щодо безпосереднього історичного тла медичної реформи та впровадження клінічної медицини в практику університетів Європи, то воно творилось надскладними змінами в її соціальному й духовному житті. Тут потрібно мати на увазі всю сукупність процесів Реформації, Контрреформації й поділу європейської спільноти та її університетського простору на протестантську, католицьку й православну частини. Основною причиною потреби реформування університетів та медичної галузі було те, що на межі XVII сторіччя система організації середньовічної привілейованої наукової корпорації вже перестала відповідати вимогам подальшого поступу. «Докласичний» університет з інструменту підвищення загальної культури та наукового розвитку суспільства перетворився

на повністю закрити корпорацію, де кафедра успадковувалась із покоління в покоління в межах однієї «професорської родини». Тим часом конфесіоналізація університетів та академій призводить до жорсткої конкуренції між ними. У цій конкуренції можна було вистояти, тільки ставши на шлях подальшого вдосконалення. Викликана процесами модернізації якісна трансформація університетів зрештою приводить до становлення їх «класичної» моделі. Наукова корпорація при «класичній» моделі університету перебуває на утриманні держави, контролюється нею, але зберігає академічну свободу. Ось за таких обставин саме в протестантських університетах і було започатковано очищення науки від догм і перехід від процесу передачі знань до наукового викладання. І це був важливий крок для творення належних передумов започаткування власне клінічного викладання й формування клінічного мислення.

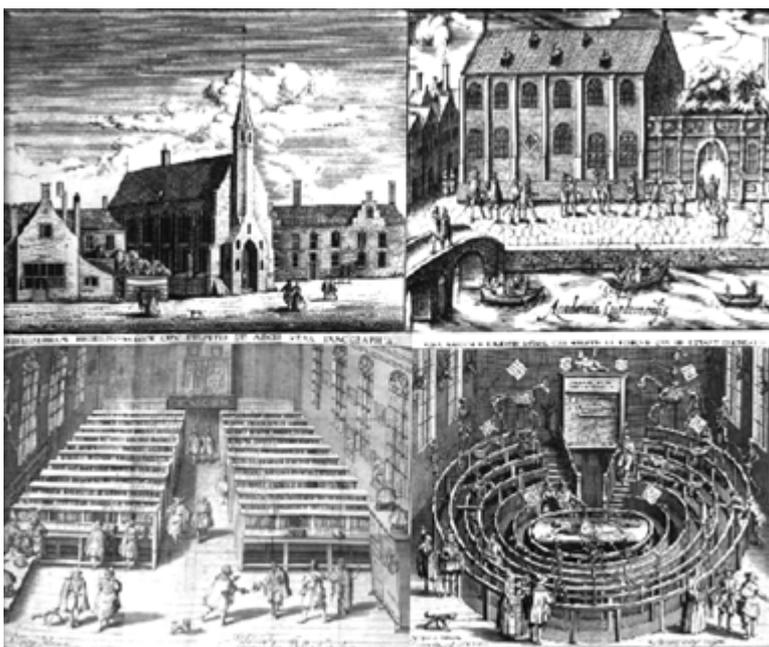
Через історичні обставини європейської дійсності пізнього середньовіччя генератором прогресивних ідей реформування медичної галузі стає Лейденська медична школа. Тож закономірно, що саме на медичному факультеті протестантського університету в Лейдені в 1597 році засновується один із перших в Європі анатомічних театрів, а вже починаючи з другої половини XVII століття в ньому ж уперше започатковується й викладання клінічної медицини. Засновником впровадження клінічного викладання є голландський лікар, фізіолог, анатом і хімік Франциск Сільвій (1614-1672). У літературі також можна натрапити на варіанти

Франциск Сільвій

його прізвища латинською — Franciscus Sylvius, французькою — Francois Du Bois та німецькою — Franz De Le Boë. В історії медицини він відомий як автор класичних робіт з анатомії центральної нервової системи та один із родоначальників (слідом за Парацельсом і Я.Б. ван Гельмонтом) ятрохімії. Йому належить опис горбиків у легенях при сухотах. Але його найважливіше досягнення — заснування клінічного викладання. Саме Франциск Сільвій повністю реформував навчання у вже існуючій на той час при Лейденському університеті клініці й перетворив її на визнаний центр підготовки європейських лікарів. Суть здійсненої ним реформи навчання полягала в запровадженні активної участі слухачів у клінічному розборі біля ліжка хворого. Він вимагав ставитися до хвороби як до процесу, що потребує спостереження за його динамікою, а присутність при розтині тіл померлих хворих вважав обов'язковою.

Таким чином, вже в другій половині XVII сторіччя Франциск Сильвіус успішно заснував у Лейденському університеті клінічне викладання і проклав шлях для впровадження в наукові дослідження методології клініко-анатомічних порівнянь. Протягом сторіччя клінічна медицина здійснює під науково-емпіричним стягом непростий, але переможний шлях свого становлення по всій Європі. Він закінчується повною реформою організації медичної галузі, її викладання в європейських університетах та впровадженням в їх дійсність вже науково-дослідної методології. І в другій половині XVIII сторіччя впровадження клінічного викладання в європейських університетах вже почало давати вагомий результати (творення клінічних

Найстаріший у Нідерландах Лейденський університет на початку XVII сторіччя

наукових шкіл, впровадження методу перкусії тощо) [22, 23].

Унаслідок першого поділу в 1772 році Речі Посполитої Станіславів, як і вся Галичина, потрапив під владу Австрійської монархії. Загалом австрійський період в історії українського народу на західних теренах був часом відносно соціально-політичної стабільності, інтеграції краю в загальноєвропейські модернізаційні та культурні процеси [24]. За новим адміністративним поділом Станіслав став центром одного з 18 округів новоствореної провінції — Королівства Галиції та Лодомерії. У Станіславі реорганізували старий магістрат, обрали уряд округи на чолі з бургмістром. Окружний уряд очолив староста із трьома намісниками, що склали три секції. Цей уряд почали називати русько-польським, проте фактично правила польські й австрійські чиновники, представників української громади в ньому не було [24]. Адміністрацію королівства очолював губернатор, якого призначав імператор. Резиденція губернатора та Галицький сейм знаходились у Львові.

У Королівстві Галичина реформування медичної галузі та запровадження модерного підходу у викладанні лікарської справи були започатковані Декретом імператриці Марії Терезії від 22 грудня 1772 року [18, 19, 26]. Введений в австрійську систему освіти Марією Терезією в 1774 році училищний статут німецького педагога Йоганна Ігнаца фон Фельбігера [5] також був покликаний сприяти успішній реалізації запровадження викладання медичної справи. Усі ці нововведення запроваджувались на тлі певної лібералізації, що мала місце в дійсності Королівства Галичини та Володимирії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Завтору (1772-1918) як складових Австрійської монархії (від 1867 р. — Австро-Угорщина). Цікаво, що здебільшого ця адміністративно виділена частина імперії відповідала територіям державних утворень прадавніх українців доби раннього феодалізму (VI-X сторіччя) — Карпатської Горватії-Русі (Біла Хорватія, держава Сам, Нітранське князівство), згодом Волинсько-Галицького князівства та Руського Королівства. Очевидно, що для такого територіального адміністрування в Австрійській монархії, окрім політично-економічних засад, могло мати важливе значення й усвідомлення імператрицею Марією Терезією спадкоємності свого (зрештою як і її покійного чоловіка Франца Стефана I) родоводу. Наявна в ньому прадавня спорідненість не тільки із Великими князями Київськими Рюриковичами,

а й великокнязівським та королівським домом правителів Галицько-Волинських Романовичів, очевидно, зіграла тут свою роль.

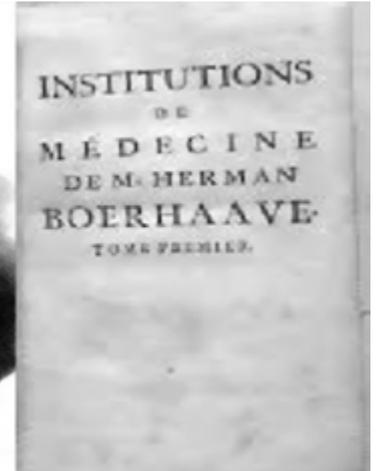
Зрозуміло, що всі здійснювані в Королівстві Галичина згідно з Декретом організаційні заходи провадились у загальному контексті реформи медичної галузі в Австрійській імперії. А її засади були розроблені та здійснені знаменитими вихованцями Лейденської медичної школи докторами медицини Ван Світенем та Де-Гасном. Вони були найближчими учнями й послідовниками

Герб Королівства Галичина в 1804 році [25]

Hermann Boerhaave (1668-1738)

Герман Бургаве і титул написаного ним у 1709 році знаменитого підручника «Засади медицини»

знаменитого професора Hermon Boerhoove². У тогочасній протестантській Голландії Герард ван Світен (Gerard van Swieten, 1700-1772) як католик не міг претендувати на місце наступника на кафедрі свого Вчителя в Лейденському університеті. Відтак він не вагаючись прийняв пропозицію Марії-Терезії та переїхав до Відня. Одночасно виконуючи обов'язки лейб-медика, керівника медичного факультету Віденського

² Герман Бургаве (1668-1738) — професор Лейденського університету, голландський лікар, хімік і ботанік. У кожній із цих галузей знань він заслужено користувався європейською славою. Це найбільш яскрава постать в історії клінічної медицини першої половини XVIII століття. Він автор знаменитого підручника «Засади медицини» (1709). Його класичні праці («Афоризми», 1709; «Підстави хімії», т. 1-2, 1732, та ін.) довго залишалися настільними посібниками лікарів, викладачів, студентів у багатьох країнах. За допомогою еkleктичного набору ятрохімічних (вчення про дискразію) та ятрофізичних уявлень він поєднує анатомо-фізіологічні та інші відомості наукового характеру. У клінічній діяльності він був справжнім послідовником «англійського Гіппократа» Томаса Сіденгама й наголошував примат досвіду лікувальної практики над будь-якими теоріями. Це він увів у клінічну медицину докладні записи історій хвороби й такі засоби обстеження хворого, як термометр і лупа. Його ім'я носить описаний ним у 1724 році синдром спонтанного розриву стравоходу [27]. Він, згідно із сучасними уявленнями, створив першу в історії клінічної медицини наукову школу. Серед його численних учнів видатні лікарі з різних країн (Ж. Ламетрі, А. Галлер, Д. Прингл, Г. ван-Світен, А. де Гаен, Ніколас Бідлоо та ін.).

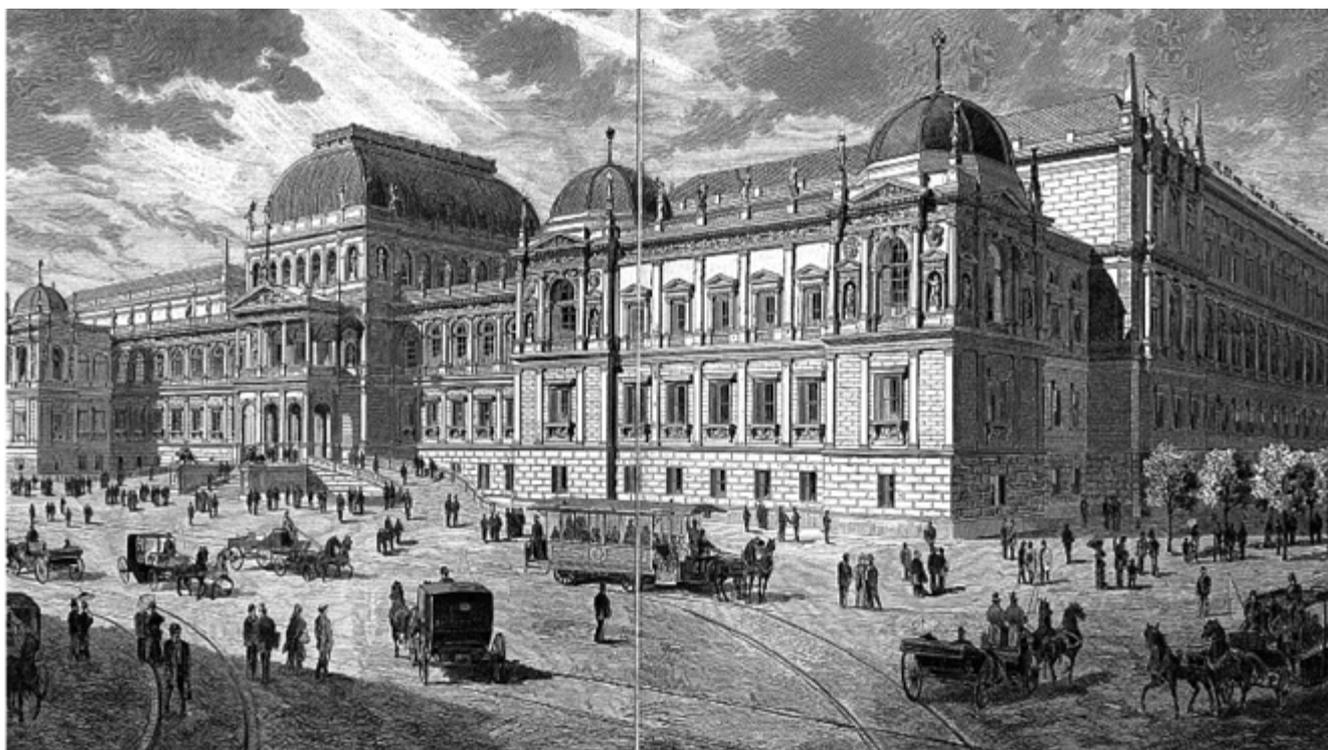
Герард ван Світен

університету та Віденської академії наук, ван Світен фактично очолив усю медичну галузь Австрійської імперії. Уміло використовуючи отримані широкі повноваження, він повністю перебудував викладання медицини й цілком підпорядкував його меті підготовки практикуючого лікаря. Ван Світен запровадив повну переорієнтацію навчання на підготовку й випуск фахівця, який не тільки має знання доктора медицини, а й володів практичними навичками та є готовим до лікувальної практики. Для цього при університеті було відкрито клініку (а також ботанічний сад і хімічну лабораторію) і переобладнано анатомічний театр. Курс практичної медицини в університеті було введено як обов'язковий і його викладання для студентів

Антон де Гаен

здійснювалось безпосередньо біля ліжка хворого. Також було встановлено сувору послідовність викладання предметів із допуском до занять у клініці тільки після успішних етапних іспитів із теоретичних дисциплін. Проводилось практичне випробування випускників у міській лікарні. Реалізація задуманої й очоленої Герардом ван Світенем реформи здебільшого пов'язана з діяльністю ще одного учня Бургаве — Антона де Гаєна (Anton de Haën, 1704-1776) на посаді директора клініки Віденського університету. У результаті впроваджених нововведень клініка Віденського університету перетворилася на новий провідний центр підготовки та вдосконалення європейських лікарів. Поряд із навчальним і лікувальним процесами там виконувались і

Головна будівля Віденського університету

[<https://www.habsburger.net/de/kapitel/historismus-der-baustil-der-ringstrasse#o-2978>]

систематичні наукові дослідження, у яких брали участь найбільш здібні студенти. За такої творчої наснаги і відбулось становлення так званої «старої віденської школи». Лейденський університет у другій половині XVIII сторіччя втрачає свої позиції. Тому закономірним є те, що саме один із вихованців «старої віденської школи» Леопольд Ауенбруггер (Leopold Auenbrugger, 1722-1809) у другій половині XVIII сторіччя здійснив прорив і рішуче розширив тогочасні рутинні можливості дослідження хворого методом перкусії [23].

Тож згідно з Декретом від 22 грудня 1772 року система медичної служби та освіти Королівства Галичина творилась безпосередньо на засадах розроблених вихованцями Лейденської медичної школи професорами Віденського університету Герардом ван Світенном та Антоном де Гаеном. Усі організаційні заходи провадились у загальному контексті реформи медичної галузі в Австрійській імперії. Спочатку були вирішені кадрові питання. Крайовим протомедиком Галичини й професором було призначено вихованця Віденського університету доктора медицини Андрея Крупинського³ [19, 28]. Доктор медицини Йоганн Спавенці отримав посаду провінційного протомедика і професора, а три магістри медицини Йоганн Вальц, Франц Огессер та Антоні Кремлер стали крайовими хірургами й акушерами, а також ад'юнктами [19]. Властиво, що проведення розбудови медичної галузі в Королівстві Галичина вимагало вкладення значних коштів і мало неабиякі організаційні та кадрові складнощі. Так, наприклад, посаду окружного лікаря в Станіславі австрійська влада спромоглась запровадити тільки в 1796 році [4]. За такої ситуації місцева влада, зважаючи на високі показники захворюваності на туберкульоз, сифіліс та ендемічний зоб, намагалась самотужки створювати громадські шпиталі-притулки, і в межах Станіслава в 1786 році діяли вже два таких заклади, один з яких було засновано за підтримки вірменської громади міста [4].

Декретом також було передбачено відкриття у Львові медичного колегіуму. На клопотання крайового протомедика Галичини А.

Андрей Крупинський (1744-1783) — доктор медицини, професор, перший протомедик Галичини, перший ректор Львівського колегіуму медикуму [https://uk.wikipedia.org/wiki/Файл:Jędrzej_Krupiński.jpg]

Крупинського губернатор граф Антоні Перген 20 березня 1773 року видав розпорядження, згідно з яким у Львові розпочалося читання лекцій з усіх галузей медичної науки для осіб, що займалися лікарською, акушерською та аптекарською практиками, але не мали дипломів. А вже 1 жовтня 1773 року в приміщенні Єзуїтського колегіуму на давній площі Трибунальській (нині це середня школа № 62 на площі Яворського) відбулось урочисте відкриття Львівського медичного колегіуму. Водночас колегіуму надавались і лікарняні відділення, що знаходились на теренах монастиря Святого Лазаря, на вулиці Коперника. Там ще з 1634 року у двох дерев'яних будинках знаходилась лікарня Святого Лазаря для незаможних. Вона й стала клінікою медичного та акушерського колегіумів (а пізніше медичного факультету та медико-хірургічної студії Львівського університету).

Отже, 1 жовтня 1773 року є датою зародження медичної освіти на західноукраїнських землях. Навчання в колегіумі було безкоштовним. До того ж слухачі перебували на повному утриманні землевласників, які скеровували їх на навчання. З губернаторського фонду вони одержували по одному гульдену на тиждень. Слухачами колегіуму могли стати фізично здорові, інтелектуально розвинені та морально

³ Крупинський Андрей (1744-1783) народився в селі Белані (Галичина, тепер Краківське воєводство, Польща) у сім'ї шляхтичів. Він здобув медичну освіту у Віденському університеті, у 1772 р. здобув ступінь доктора медицини, у 1773 р. був призначений «протомедиком» Галичини. Брав участь в організації медичної школи у Львові за наказом імператриці Марії-Терези в 1773 році. Завданням цієї школи була підготовка «патронів хірургії», акушерів та аптекарів. У 1773-1775 рр. був викладачем анатомії, акушерства, загальної патології, терапії. Публікації: «Opisanie chorob» (1775), «Splanchnologia, lub nauka o trzewach...» (1775). Помер у Львові.

Давній Єзуїтський колегіум, де 1773 року розпочав у Львові роботу Collegium medicum (фото початку ХХ сторіччя)

стійкі особи обох статей віком від двадцяти одного до тридцяти років, які відзначалися милосердям. Обов'язковим було знання польської та німецької мов, якими велось викладання в колегіумі. При колегіумі діяли курси прискореної підготовки акушерок. Це сприяло значному покращенню акушерського обслуговування в Королівстві Галичина. Акушерки, які сумлінно ставилися до виконання своїх обов'язків, щорічно одержували грошову винагороду — від 100 до 200 флоринів. За десять років існування (1773-1783) Львівський акушерський колегіум підготував понад 100 акушерок, у тому числі сорок із трирічним терміном навчання.

Колегіум проіснував до 1785 року, а його справу вже на вищому рівні продовжив заснований у 1784 році у Львові медичний

факультет університету цесаря Йосипа II. Сьогодні Collegium medicum у Львові є одним із найстаріших вищих медичних навчальних закладів не лише в Україні, а й у Європі. Він із гордістю носить ім'я вихованця «старої віденської медичної школи» доктора медицини Андрея Крупинського. А щодо медичного факультету Львівського університету, то давайте згадаємо про легендарну постать галицької медицини, почесного громадянина Львова, ректора Львівського університету та багаторічного директора його клінік, вихованця «старої віденської медичної школи» професора Франциска Мазоха [29]. Загалу ця звитязна постать недостатньо відома і перебуває в тіні свого популярного онука Леопольда фон Захера Мазоха. Та ось сам онук у спогадах про своє

Портрет Франца Мазоха. Автор невідомий [http://photo-lviv.in.ua/frants-mazoh-vydatnyj-likar-i-vykladach-v-tini-vidomoho-onuka/]

Головний корпус медичного факультету Львівського університету імені Франца I (1894 рік) [https://uk.wikipedia.org/wiki/Львівський_національний_медичний_університет_імені_Данила_Галицького#/media/File:Медінститут.JPG]

дитинство в рідному Львові з великою пошаною писав про свого знаменитого діда так: «Коли ми проходили єврейським кварталом, перехожі кланялися доземно дідусю».

Тим часом у Станіславі відкрита вже «за Австрії» (у 1777 році) перша класична аптека «Під якорем»⁴ отримала статус загальнодоступної і набувала все більшої популярності [3, 14]. Вона здійснювала свою діяльність вже за умов, визначених введеним до виконання в 1773 році намісником Галичини «Санітарним патентом». Ним уперше згідно із засадами реформування медичної галузі в Європі встановлювалися правила й межі діяльності лікарів та аптекарів. Першим заборонялося виготовлення ліків, а другим — самостійне лікування хворих. За порушення магістрат накладав на власника великий штраф. Дозвіл на ведення аптек, так звану «концесію», могли одержати тільки люди, які мали спеціальні знання, а найчастіше і вчені ступені. Тож станіславська аптека «Під якорем» має цікаву історію. У ній показово відтінюється буття та культурна традиція міста в межиріччі Бистриць. Найімовірніше, вона спочатку знаходилась на теперішній вул. Шеремети, 2 (будівлю знесено) [14], а пізніше (з 1875 року [6]) перемістилась за адресою Площа Ринок, 4. Місця локації та власники аптеки «Під якорем» через сторіччя змінювались, але популярність її була незмінною. Вона стала успішною у своїй діяльності саме в межах, визначених «Санітарним патентом». І це було свідченням правильного курсу проведеної реформи аптечної справи. Пік визнання закладу — це період діяльності її власника доктора медицини Альфреда Байля починаючи із 1875 року. Його недорогі, але ефективні розробки приваблювали покупців. Старожили згадували його засоби завжди із прізвищем автора — салірин доктора Байля (від потіння ніг), трікогенова мазь доктора Байля (від лупи) тощо. Для захисту від підробок доктор розписувався на кожній пляшечці. Бренд став настільки популярним, що наступні власники аптеки «Під якорем» — Фішер (1908), Шіллер (1912), Ханель (1929), Ченстух (1942) — у рекламі продовжували називати заклад не інакше як «Аптека і парфумерія доктора Байля». На жаль, у 2001 році старовинну будівлю Площа Ринок, 4 було знесено. Сьогодні на її місці п'ятиповерхова кам'яниця [14].

Також у Станіславі згідно із засадами Декрету імператриці Марії-Терезії від 22 грудня 1772 року про медичну реформу в Королівстві

З 1875 року аптека «Під якорем» містилася в цьому будинку за адресою Площа Ринок, 4. Фото 1980-х років. Світлина з колекції Ігоря Роп'яника

Галичина починають відкриватися стаціонарні лікувальні заклади. Першою такою установою в нашому місті на початку XIX сторіччя став військовий шпиталь [11, 30]. Справа в тому, що, коли в 1801 році Станіслав набув статусу королівського вільного міста, у ньому значно збільшилась кількість австрійських військовиків (безпосередньо були дислокованими 58-й полк піхоти та вербувальна команда). Кожен десятий мешканець міста був військовим. Тож для потреб військового шпиталю було ґрунтовно перебудовано колишню резиденцію Потоцьких. Спочатку військові медики використовували для своїх потреб триповерховий палац у глибині подвір'я та два флігелі обабіч входу. А в 1895-му звели ще й двоповерховий корпус ліворуч. У часи ЗУНР командантом цього військового шпиталю був підполковник Осип Маланюк, а в 1922 році директором закладу став Тадеуш Ольшанський, батько і тезка відомого мемуариста.

*Stanislawsko Szpital wojkowy. Emanuel rabit - Wzrostakob-kojowy.
Stanislaw. H. u. H. Truppenhospital.*

Головна брама військового шпиталю в палаці Потоцьких (Поштівка з колекції Зеновія Жеребецького)

⁴ У ті часи традиційно назви фармацевтичних закладів Галичини починалися з прийменника «під».

Триповерхова головна будівля палацу Потоцьких у глибині парку. Історики датують його початком 1680-х років [https://report.if.ua/statti/u-reyestrah-shukaty-ne-varo-lokalni-rekordy-ivano-frankivska-foto/]

Одноповерхова будівля палацу Потоцьких

Двоповерхова будівля палацу Потоцьких

У 1842 році в Станіславі на цісарському шляху (Лисецький гостинець, тепер — вулиця Гетьмана Мазепи) у новозбудованій триповерховій

кам'яниці було відкрито вже і загальноміський стаціонарний лікувальний заклад [31, 32]. Цьому медичному закладу було присвоєно ім'я лікарні австрійського ерцгерцога, намісника Галичини Фердинанда д'Есте, внука імператриці Марії-Терезії. Шпиталь був розрахований на 120 ліжок, і тут могли лікуватися мешканці не лише міста, а й всього повіту. Одним із перших його керівників був лікар Войцех Торчинський [30]. Споруда першого загальноміського стаціонарного лікувального закладу міста межиріч Бистриць дійшла до наших часів. Тепер це головний корпус Івано-Франківської центральної міської клінічної лікарні на вулиці Мазепи, 114 [32].

Так виглядала головна лікарня міста в 1933 році (з архіву Романа Білана)

Також у 1845 році в Станіславі розпочала свою роботу єврейська лікарня на 50 ліжок [30, 31]. Де конкретно початково містився цей перший шпиталь, поки що йдуть дискусії. Та відомо, що вже в 1862 році єврейська спільнота Станіслава викупила земельну ділянку на Тисменицькій вулиці [31], де був і споруджений добротний двоповерховий будинок. Головним жертводавцем став місцевий купець Йосиф Гальперн, який заповів на нього 20% своїх статків [30]. Нині це відповідає перехрестю Незалежності й Мельника. Там, окрім лікарні, містились притулок старців і невеличка синагога, а за часів СРСР знаходилась

Будівля єврейської лікарні перед знесенням (з архіву Романа Білана)

стоматполіклініка. Та в квітні 1975-го споруду знесли, аби розширити проїзну частину дороги. Як виглядав той будинок, можемо бачити дякуючи ретельності пана Романа Білана. У його колекції поштівок із видами старого Станіслава не було зображень єврейського шпиталю. І, на

щастя, він сфотографував його для нащадків перед самим знесенням.

Відкриття лікувальних закладів у місті межиріч Бистриць дало початок етапу становлення в ньому повноцінної спільноти фахівців лікарської справи.

Список використаної літератури

1. *Верхратський С.А. Історія медицини: Навч. посібник / С.А. Верхратський, П.Ю. Заблудовський. К.: Вища школа, 1991: 194.*
2. *Пастернак Анатолій. Козацька медицина [Текст] / А. Пастернак. К.: Оптима, 2001:64. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ukrlife.org/main/minerva/cossak_m.htm*
3. *Головатий Михайло. Аптеки старого міста [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://firtka.if.ua/blog/view/apteki-starogo-mista117233>*
4. *Любчик І.Д. Медичне краєзнавство Прикарпаття. Навчальний посібник / За ред. проф. ВА Качкана. Івано-Франківськ: Вид-во ІФНМУ, 2023:128.*
5. *Романюк В.К. Місто між двома Бистрицями. Книга 2 / В.К. Романюк, О.В. Лисак (автор шостої частини). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015:360.*
6. *Полєк Володимир. Майданами та вулицями Івано-Франківська [Текст] / Володимир Полєк. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007:147.*
7. *Колегіум єзуїтів (Майдан Шептицького, 21) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://gloshistorii.pl/uk/p/kolegium-єзуїтів/>*
8. *Найстаріші будівлі Івано-Франківська, які дожили до наших днів [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://pobudovano.com.ua/news/najstarishi-budivli-ivano-frankivska-yaki-dozhili-do-nashikh-dniv-foto>*
9. *Угорчак Юрій. Від академії до університету [Текст] / Юрій Угорчак. — Краєзнавець Прикарпаття. 2010 (липень-грудень), № 16:59-63.*
10. *Мулик Володимир. Історичні будівлі: морфологічний корпус медуніверситету — одна з найстаріших споруд Івано-Франківська [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://versii.if.ua/publikacii/istorichni-budivli-morfologichniy-korpus-meduniversitetu-odna-z-najstarishih-sporud-ivano-frankivska/>*
11. *Полєк В. Майданами та вулицями Івано-Франківська. Історико-культурний путівник [Текст] / В. Полєк. Львів: Світло і тінь, 1994:90.*
12. *Дзєман М.І. На 90-річчя народин галицького професора-інтерніста Мирослава Миколайовича Бережницького. Частина 5: Науково-педагогічний чин лікаря-вченого (перше подання) [Текст] / М.І. Дзєман. Практикуючий лікар. 2020;9(1): 69-81. — Режим доступу: <https://plr.com.ua/index.php/journal/article/view/515/441>*
13. *Дзєман М.І. Вчення професора-інтерніста М.М. Бережницького про адаптаціогенез легеневого серця в дискурсі наукових традицій Київської школи внутрішньої медицини [Текст] / М.І. Дзєман. Енциклопедистика: генеза в часі та просторі (до 30-річчя проголошення незалежності України): колективна монографія / за заг. ред. д. і. н., проф. А.М. Киридон. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2021:104-119. — Режим доступу: https://ev.vue.gov.ua/wp-content/uploads/2022/03/M_2022_1-korekty-1.pdf*
14. *Бондарев Іван. Найстаріші аптеки Станіславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/golovne-za-den/najstarishi-apteky-stanyslavova/>*
15. *Таємниці старого міста [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=hAgU140Sjic>*
16. *Бондарев Іван. Вітчим станіславівської фортеці: як Кароль Беное розбудовував місто [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/vitichym-stanyslavivskoyi-forteci-yak-karol-benoe-rozbudovuvav-misto/>*
17. *Бондарев Іван. Мама старого Станіславова. Знайомтеся, дружина Андрія Потоцького — Анна з Рисінських [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://report.if.ua/uncategorized/mama-starogo-stanyslavova-znajomtesya-druzhyna-andriya-potockogo-anna-z-rysinshykh/>*
18. *Верхратський С.А. Історія медицини. — 3-тє вид., випр. і доп. [Текст] / С.А. Верхратський. Київ: Вища шк., 1983:384.*
19. *Шегедін, М. Львівський державний медичний коледж імені Андрея Крупинського. [Текст] / М. Шегедін, О. Рузанов. Тернопіль: Укрмедкнига, 2003:281.*
20. *Салернська медична школа [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Салернська_медична_школа*
21. *Фармацевтична енциклопедія / голова ред. ради та автор передмови В.П. Черних; Нац. фармац. ун-т України. — 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: МОПІОН, 2010:1632 с. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.pharmacyclopedia.com.ua/article/474/salernska-medichna-shkola>*
22. *Цицурін Ф.С. Вступ до курсу приватної терапії, сімейної та клініки внутрішніх захворювань (гармонізований варіант, адаптовано М. Дзєманом та А. Гладуном) [Текст] / Ф.С. Цицурін // Практикуючий лікар, № 2, 2014. — С. 13-25.*
23. *Leopoldi Auenbrugger. Inventum novum expercussione thoracis humani ut signo abstrusus interni pectoris morbos detegendi. — Vindobone. — 1761. — 95 p.*
24. *Романюк В.К. Місто між двома Бистрицями. Книга 1 / В.К. Романюк. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012:164.*
25. *Гречило А. Символи Королівства Галичини і Лодомерії (1772-1918) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. К., Львів, 2004. Т. I:538-553. [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Grechylo_Andrii/Symvoly_Korolivstva_Halychyny_i_Lodomerii_1772-1918.pdf?PHPSESSID=a4k09pk795psgc5pu98q26tfa2*
26. *Іпатов Є. Collegium medicum у Львові — один з найстаріших медичних навчальних закладів Європи [Електронний ресурс] / Є. Іпатов // Режим доступу: <http://photo-lviv.in.ua/collegium-medicum-u-lvovi-odyn-z-najstarishyh-medychnyh-navchalnyh-zakladiv-evropy/>*
27. *Дзєман М.І. Цицурін Федір Степанович: погляд крізь сторіччя (дискурс про спадкоємність традицій клінічної медицини до 200-річного ювілею Родоначальника Київської школи терапевтів) [Текст] / М.І. Дзєман. — К.: Медкнига, 2015. — 228 с.*
28. *Колесникова Є. Українські лікарі польського походження / Є. Колесникова, Я. Ковальський, Л. Радван, О. Федів, Г. Ступницька. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2014;2: 90-98. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apcniim_2014_2_17*
29. *Янко К. Франц Мазох — видатний лікар і викладач в тіні відомого онука / Ксенія Янко. — Сайт «Фотографії старого Львова» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://photo-lviv.in.ua/frants-mazoh-vydatnyj-likar-i-vykladach-v-tini-vidomoho-onuka/>*
30. *Бондарев Іван. Лікарні старого Станіславова [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://report.if.ua/uncategorized/likarni-starogo-stanyslavova/>*
31. *Площанський В. Галицько-Руське місто Станіславів з достовірних джерел [Текст] / В. Площанський. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009:44.*
32. *Масляк Тарас. Медицина в Івано-Франківську: від лікарні графа д'Есте до Центральної міської клінічної лікарні [Текст] / Тарас Масляк. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011:84.*

Для цитування: Дземан М.І. Витоки медичної справи в місті Межиріччя Бистриць. Терапевтика / імені професора М.М. Бережницького. 2023;3(1):66-79. DOI: 10.31793/2709-7404.2022.3-1.66.

Адреса для листування: Дземан Михайло Іванович, e-mail: muhac@ukr.net, НВЦ «ЕРБІС», Київ, вул. Раїси Окіпної, 10Б, Київ, Україна, 02002.

Відомості про авторів: Дземан Михайло Іванович, к.м.н., доцент, ведучий науковий співробітник ПП «Лабораторія ЕРБІС» НВЦ «ЕРБІС», Київ. ORCID: 0000-0001-9152-1618

Особистий внесок: концепція роботи та дизайн, аналіз проблеми, здійснення історичної розвідки та аналіз результатів, написання статті.

Фінансування: Стаття підготовлена в рамках самофінансування.

Декларація з етики: Автор задекларували відсутність конфлікту інтересів і фінансових зобов'язань.

Проходження статті: надійшла до редакції 17.03.2023 року; прийнято до друку 22.03.2023 року; опубліковано 31.03.2023 року.

For citation: Dzeman M.I. Origins of the medical profession in Ivano-Frankivsk. 2023;3(1):66-79. DOI: 10.31793/2709-7404.2022.3-1.66.

Correspondence address: M.I. Dzeman, e-mail: muhac@ukr.net, Scientific and production center «ERBIS», «Laboratory ERBIS», Kyiv, R. Okipnoi St.10-b, 02002, Ukraine.

Information about the authors: M.I. Dzeman, Candidate of Medical Sciences, leading researcher Scientific and production center «ERBIS», «Laboratory ERBIS», Kyiv,. ORCID: 0000-0001-9152-1618.

Personal contribution: the concept of publication, analysis of the problem and results, researches and analysis of results, writing an article.

Funding: The article was prepared in the framework of self-financing.

Declaration of Ethics: The author declare that there is no conflict of interest or financial.

Article: received 17.03.2023; accepted 22.03.2023; published 31.03.2023.